

Mikszáth Kálmán, Mórincz Zsigmond
kesengéséről, a kunok megőrzéséről,
aik a rabszolgák és maguk saját

ÖZÖNVIZEK KÖZÖTT

„Második özönvízről” írt Mikszáth Kálmán *A pusztuló nemesség* című karcában. Így nevezte azt a szomorú történetet, amelynek során eltűntek rendre a régi familiák, lekerültek a kastélyokról, udvarházakról az ősi címerek, eltűnt egy sok évszázados világ. Ragyogásával, fényeivel, színeivel és árnyékaival. Eltűnt, és bármennyire is pontosan, vérfagyasztó bizonyossággal látta kikerülhetetlennek ezt a végzetet Mikszáth, maga is „fájó szeretettel” gondolt rá vissza. Pedig, legalább fél lábbal, még benne élt. Legalábbis innen, a mai világunkból nézve. Akkoriban azonban ő maga úgy érezte, egészen elmúlt, s biztosan igaza volt: egy világ akkor az, ami, ha van benne a jövőt szavatoló dinamika. („Valami most múlik el, valami végleg elmúlt” – írta majd egy századdal később a hagyományos paraszti társadalmat elmosó özönvíz nyomait látó Csoóri Sándor: egy korszakokat átívelő kultúra pusztulása fölötti fájdalommal hasonló módon.) „Még én éltem egy kis darabig az özönvíz előtt, még én színről színre láttam azt a másik világot.” – mondja Mikszáth. *Színről színre*: vagyis a maga teljességében. Ami azt is jelenti, hogy az töredékeiben éppenséggel még élhetett tovább.

Félszáz évvel később Mórincz Zsigmond is erről tanúskodott: felvidéki elbeszéléseiben, tudósításaiban Mikszáth, sőt Jókai alakjai jelennek meg, sápadt méltóságú, madárcsontú öregek, asszonyok, férfiak. Fialatok vagy gyerekek már véletlenül sem. Pedig voltak ők is valahol: belőlük lettek azok, akik az én gyermekkoromban egy valahai

világ utolsó követei voltak, akik a Mikszáth-megélte özönvíz előtti kor utolsó emlékeit őrizték. A maga módján ahhoz hasonló módon vált párává ez a múltbeli világ, ahogyan azt Mikszáth a Balóthy-domíniumról írta. Az egykori birtokból maradt utolsó emlékeztetőt, egy virágcserepnyi földet az unoka veri le az ablakból: neki ennyi elherdáltnivaló maradt. Az emlékekkel másként van. Még sikerült összekaparni belőlük annyit, amennyi elegendő az emlékezés cserepének megtöltéséhez.

Láttam még olyan kúriát, ültem még olyan fogadószobában, ahol a vándorfestők képei kétszázötven éve lógtak ugyanazon a szögön, és azzal ölelt meg a szíves házigazda – csontjaim ropogtak belé –, hogy „előtted mindig nyitva a kapum!” A kúria másik felében már tsz-iroda volt, az istállóban és a – csekélység – három-négyszáz éves hársak alatt rozsdásodó traktorok álltak. Kapu már rég nem volt: valamelyik gép döntötte ki.

Amíg végigbeszéltük a rokonság sorsának alakulását, a szomszéd szobában csendesen haldoklott vendéglátónk száz évhez közeli nénje. Egyetlen gyógyszert fogadott el: ötputtonyos tokaji aszút. Az idő tájt nem az orvostudomány nagyképűségével diagnosztizált betegségek, hanem a végelgyengülés vitte el az öregeket – néhány nap múlva őt is. Nemsokára vendéglátónk sem élt már, és a számomra mindig nyitva álló, nem létező kapu végleg becsukódott.

Ezen a vidéken történt meg az is, amit magam is alig hiszek. Mikszáthnak inkább hinném, ahogyan Pongrácz grófot is. A szocializmus akkor már negyedszázada épült, és emberarcúnak illuzionált változatának eltipratása sem volt friss emlék. De a régi emlékek mindig elevenebbek, mint a frissek. Kicsit élhetetlen, a teljes foglalkoztatási kötelezettséget hirdető világban is munka nélkül elevickélő rokon olykor fölbukkant szülőfalujában. A követ és krumpelit, zabot ha termő egykori „domínium” tán még Mikszáth

idejében úszott el, de a jobbágyok ivadékai szívesen látták a földesúr ivadékát. Továbbélő feudalizmus? Nem: a szeretet és az emberség, meg bizonyára a természettel-történelemmel együtt vívott csaták emberi szolidaritása okán. Szerették ezt a jobb sorsot érdemlő figurát, kézről kézre adták, etették, itatták, befogadták: hétről hétre másik háznál kapott szállást.

Találkoztam még oly hölgyekkel, akik szigorú feketében, óarany ékszereikkel mintha egy Kemény Zsigmond-regényből léptek volna ki (anya és leánya, abban a korban, amikor ránézésre már nem dönthető el, melyikük az öregebb). Kávécscészéjüket gracióz mozdulattal helyezték vissza az ezüsttálcára, majd számon kérték nagyanyámtól, hogy a nagyapja miért herdálta el haszontalanságokra azt a bizonyos kétezer holdas birtokot. Nem kellett őt félteni: vendégei felmenőinek holmi hadikölcsön-ügyleteire és korábbi kártyacsatákra utalt, ezekről egyébként a hölgyek panaszkodtak neki. De igazán azzal szerelte le őket, hogy leszögezte: az ő nagyapja legalább örült annak, ahogy költött – így fizette meg a feudalizmusból a polgári világba lépés árát, így szabadította fel magát az arisztokratikus világ sajátos kötelmei alól. Ezt persze nem lehetett elmagyarázni. Csak az az érv hatott (igaz, a vendégek gyors távozását is kiváltotta), hogy bizony, érdemes lett volna mindent megőrizni, mert akkor több jutott volna a kései államosítóknak...

Volt tehát egy furcsa, ragyogó világ, néhány sugara a százados múltból máig elért. Nem is az fáj igazán, hogy mindez már visszahozhatatlan, és most már alighanem végleg, még kísértetiesen szép, föltámadt pillanataiban is elenyészett. A helyén támadt úr fáj: kései utódaink a mi korunkból aligha csodálkozhatnak majd ilyen lidércesen szépen imbolygó, sejtelmes fényekre. Özönvíz előttünk, utánunk.